

dem os

Jaargang 21
Augustus 2005

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

7

N i D i

inhoud

- 49 **Helpt tienermoeders autochtoon**
- 51 Demodata
- 52 Demodata
- 53 **Met een keizersnede in het ziekenhuis**

Foto: Wim de Jonge

Helpt tienermoeders autochtoon

JOOP GARSSSEN

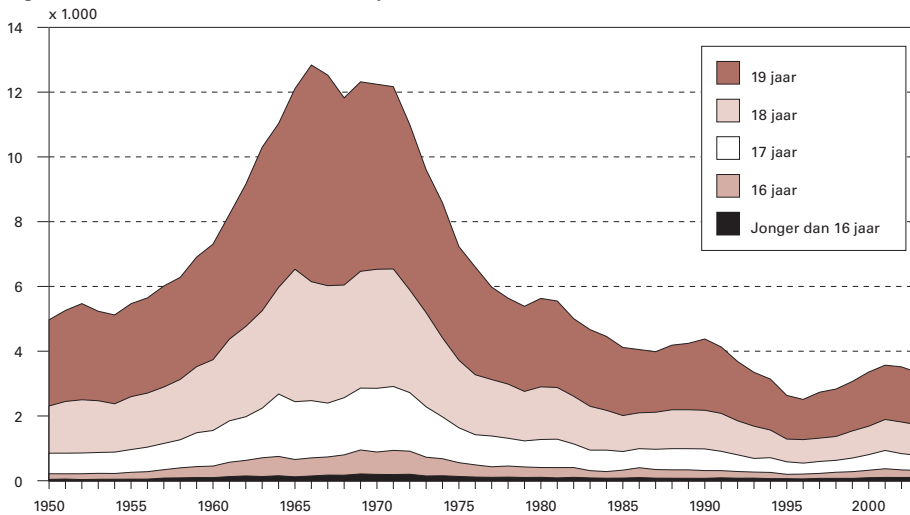
Na enkele jaren waarin het aantal tienermoeders in Nederland toenam, is sinds 2002 weer sprake van een daling. Deze doet zich voor onder zowel autochtonen als allochtonen, van de eerste en tweede generatie. Goede preventie heeft hierin een grote rol gespeeld. Hoewel de geboortecijfers onder allochtone meisjes veel hoger liggen dan onder autochtone meisjes zijn tienerzwangerschappen niet alleen een 'allochtoon probleem'. Bijna de helft van alle tienermoeders is autochtoon. Zij vormen een groep die voor voorlichters moeilijk bereikbaar is.

Veel vrouwen die we tegenwoordig 'jonge moeders' noemen, zouden nog niet zo lang geleden doorsneemoeders zijn geweest. Rond 1970, amper twee tienermoeder-generaties geleden, hadden in Nederland drie op de tien pasgeboren kinderen een moeder van 23 jaar of jonger. Jaarlijks kregen toen zo'n 12.000 tienermeisjes een kind. Die nadagen van de seksuele revolutie vormden, achteraf gezien, een uitzonderlijke periode waarin niet-geplande zwangerschappen onder tieners veel vaker voorkwamen dan voorheen en sindsdien. Het gebruik van maatregelen om een zwangerschap te voorkomen bleek, onder ongehuwde tieners, geen gelijke tred te hebben gehouden met de nieuw verworven seksuele vrijheden. De seksuele revolutie was, grosso modo, bovendien voorafgegaan aan de emancipatie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Pas in de eerste helft van de jaren zeventig begonnen vrouwen aan het uitstel van huwelijk en kinderen om eerst, al dan niet via het langer volgen van onderwijs, een goede plaats op de arbeidsmarkt te veroveren.

Groot effect preventiecampagnes

Ten opzichte van 1970 is het jaarlijks aantal nieuwe tienermoeders inmiddels tot ongeveer een kwart gereduceerd. Deze daling heeft echter een ongelijkmatig verloop gehad (figuur 1), deels als gevolg van veranderingen in het beleid ten aanzien van de preventie van ongeplande zwangerschappen. Zo was de aandacht voor de problematiek van tienerzwangerschappen in de tweede helft van de jaren negentig betrekkelijk gering. Het periodieke landelijke onderzoek 'Jeugd en Seks', bijvoorbeeld, werd na 1995 niet meer uitgevoerd, omdat financiers geen reden zagen om te investeren in onderzoek naar een doelgroep die het zo geweldig goed deed. Van 1996 tot 2001

Figuur 1. Aantal tienermoeders naar leeftijd, Nederland, 1950-2004

nam het aantal tienergeboorten van jaar op jaar weer toe. Sindsdien is opnieuw sprake van een daling, al lag het aantal tienergeboorten in 2004 nog steeds 20 procent boven het tot dusver laagste niveau, gemeten in 1996.

Duidelijk blijkt dat vooral de geboortecijfers van de allerjongsten sterk fluctueren. Het totaal aantal geboorten in Nederland nam tussen 1996 en 2001 met zeven procent toe, tegen negen procent voor de 19-23-jarigen en maar liefst 49 procent voor de 14-18-jarigen. Vrijwel alle geboorten in de laatstgenoemde groep zijn ongepland, en het betreffende geboortecijfer reageert dan ook het sterkst op voorlichting, preventiecampagnes en andere maatregelen gericht op het voorkómen van ongeplande zwangerschappen.

Gidsland ingehaald

Vergeleken met de meeste andere Europese landen is de vruchtbaarheid onder tienermeisjes in

Nederland laag. Deze gunstige positie bekleedt ons land al minstens een halve eeuw, reden waarom het vaak als gidsland wordt beschouwd wat betreft de preventie van zwangerschappen onder tieners. Samen met Zweden, waar zich een vergelijkbare ontwikkeling heeft voorgedaan, geldt Nederland als voorbeeld van wat met een open seksueel klimaat, een goede beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen, een brede seksuele voorlichting en een pragmatische, niet-moraliserende houding van ouders, leerkrachten en hulpverleners kan worden bereikt. Deze pragmatische 'Dutch approach' is waarschijnlijk de centrale factor die de snelle daling van het aantal tienergeboorten verklaart en die tevens de oorzaak aangeeft waarom de ontwikkelingen in de Angelsaksische landen, en in het bijzonder de Verenigde Staten, een aanzienlijk minder gunstig patroon laten zien. Het vruchtbaarheidscijfer voor tieners is ook daar weliswaar licht gedaald, maar nog steeds aanzienlijk hoger dan in de landen van het Europese vasteland: met 42 geboorten per 1.000 meisjes van 15-19 jaar was het Amerikaanse cijfer in 2003 maar liefst zes keer zo hoog als dat voor Nederland. Wat in het geval van Nederland de aandacht trekt, is bovendien het feit dat het terugdringen van het aantal tienerzwangerschappen niet gepaard ging met een sterke stijging van het abortuscijfer. Ook dit cijfer behoorde medio jaren negentig tot de laagste ter wereld.

Binnen Europa is Nederland, vooral door de ongunstige ontwikkelingen in de tweede helft van de jaren negentig, echter wel door enkele andere landen voorbijgestreefd (zie de tabel). Zwitserland, Zweden en Denemarken hebben nu (iets) lagere vruchtbaarheidscijfers. In Denemarken en Zwitserland is het aandeel van de jongste moeders (14-18 jaar) in het totaal van de tienergeboorten bovendien kleiner dan in Nederland.

Tienergeboorten in Europa, 2003

	Aantal tiener-geboorten (x 1.000)	waarvan aandeel 14-18 jaar (%)	per 1.000 meisjes van 15-19 jaar	recente trend *
België	3,0	50	10,0	?
Bulgarije	10,1	70	39,1	daling
Denemarken	0,9	43	6,0	sterke daling
Duitsland	26,5	55	11,6	stijging
Estland	1,1	54	21,9	stijging
Finland	1,6	47	10,4	constant
Frankrijk	20,8	50	11,0	stijging
Griekenland	3,4	61	10,9	stijging
Hongarije	6,5	65	20,6	daling
Ierland	3,0	58	19,5	stijging
Italië	10,6	55	7,1	?
Letland	2,0	52	22,1	sterke stijging
Litouwen	2,8	55	20,5	daling
Luxemburg	0,1	46	11,1	lichte daling
Nederland	3,3	52	7,1	lichte daling
Noorwegen	1,2	48	9,1	sterke daling
Oostenrijk	3,1	55	13,2	daling
Polen	22,5	49	14,5	daling
Portugal	6,1	64	19,8	daling
Roemenië	27,7	69	33,5	daling
Slowakije	4,3	57	20,5	daling
Spanje	11,7	60	9,9	lichte stijging
Tsjechië	3,7	54	11,4	daling
Verenigd Koninkrijk	49,6	62	26,3	lichte daling
IJsland	0,2	46	16,1	sterke daling
Zweden	1,6	53	6,0	daling
Zwitserland	1,1	45	5,2	daling

* Trend gedurende de laatst waargenomen drie jaren; een stijging of daling van een tot vijf procent ten opzichte van drie jaar eerder wordt aangeduid als 'licht', en van 20 procent of meer als 'sterk'.

Bron: Eurostat, m.u.v. Nederland en Finland. Gegevens voor 2003, m.u.v. België (1997); Italië (2000); Frankrijk, Spanje, Ierland en Estland (2002).

Tipje van de sluier

Hoewel het vrijwel ondoenlijk is om het belang van de verschillende oorzaken van tienergeboorten precies vast te stellen, licht vooral onderzoek in landen met zeer ongunstige cijfers wel een tipje van de sluier op. In onderzoek in Angelsaksische landen wordt onder meer verwezen naar het effect van de relatief grote inkomensongelijkheid in deze landen en de ambivalente wijze waarop wordt omgegaan met anticonceptie en seksuele voorlichting. Waar Nederlandse ouders de ontluikende seksualiteit van hun kinderen doorgaans beschouwen als een normale ontwikkelingsfase, die vraagt om eigen verantwoordelijkheid, neigen veel Amerikanen tot dramatisering: omdat ze in de ban zouden zijn van 'gieren-de hormonen', worden jongeren niet in staat geacht tot verstandig seksueel gedrag, en is repressief optreden van de ouders vereist.

Opmerkelijk is dat het beleid in de Angelsaksische landen vaak haaks staat op de aanbevelingen die uit de meeste studies naar voren komen. Morele opvattingen lijken dan ook belangrijker te zijn dan pragmatisme. Vooral in het zuiden van de Verenigde Staten spelen dergelijke overwegingen - die overigens waarschijnlijk niet worden gedeeld door de meeste Amerikanen - een grote rol in de wijze waarop met seksuele voorlichting aan tieners wordt omgegaan. Eind jaren

negentig werd de seksuele voorlichting aan scholieren vooral in de zuidelijke staten gegeven in het kader van 'just say no'- en 'abstinence only'-programma's. In deze staten was het niveau van de tienervruchtbaarheid ruim het dubbele van dat in de noordelijke staten, met een zeer hoog aandeel tienergeboorten onder de allerjongste meisjes en een zeer hoog abortuscijfer. De 'abstinence only'-programma's zijn, mede omdat ze voor en niet (mede) door jongeren worden opgezet, ineffectief en mogelijk zelfs contraproductief. Het gevolg van deze ambivalente houding tegenover seksuele voorlichting wordt door de demografen Santow en Bracher als volgt samengevat: *"Hoewel de minderheid die zich verzet tegen een pragmatische aanpak heeft gefaald in de preventie van seks onder tieners, is ze wel geslaagd in de belemmering van praktische interventies om zwangerschappen en geboorten onder tieners te voorkomen"*.

Het Verenigd Koninkrijk lijkt in dit opzicht meer op de Verenigde Staten dan op de andere landen van West-Europa. Tot de jaren zeventig maakte het Verenigd Koninkrijk min of meer dezelfde ontwikkelingen door als de rest van West-Europa, maar de forse daling in tienervruchtbaarheid die sindsdien elders is opgetreden, bleef er grotendeels uit. Economische en educatieve aspecten spelen daarbij een grote rol. Seksuele voorlichting op de middelbare school werd pas in 1993 verplicht gesteld, maar eenduidige richtlijnen zijn niet opgesteld. Ook de samenstelling van de jeugd naar herkomst verklaart mogelijk ten dele de verschillen tussen het Verenigd Koninkrijk en het continent.

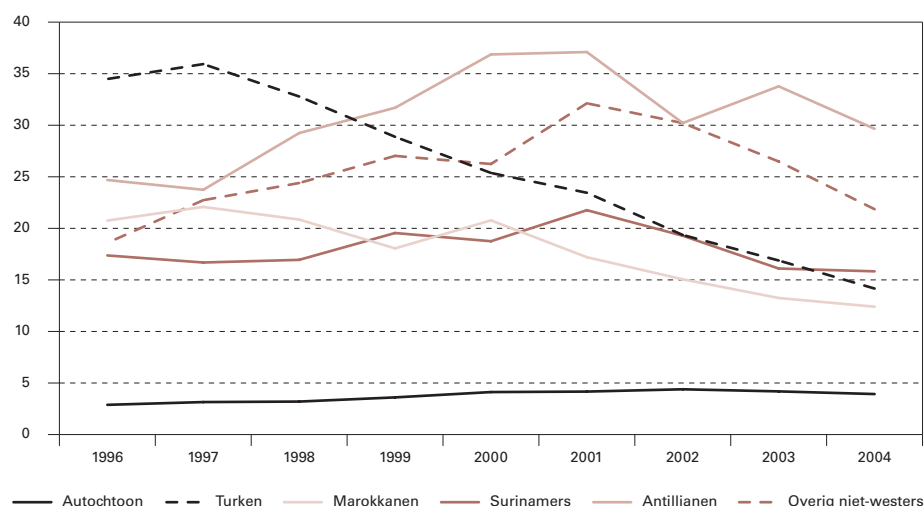
Kans grootst voor allochtonen, maar helft is autochtoon

Evenals in het Verenigd Koninkrijk hebben tienermeisjes van niet-westerse herkomst in Nederland een aanzienlijk grotere kans om moeder te worden dan autochtone tienermeisjes: voor het totaal van de niet-westerse herkomstsgroepen is die kans bijna vijf keer zo groot als voor autochtonen. Tussen de diverse herkomstsgroepen bestaan echter wel grote verschillen in niveau en trend (figuur 2). Tien jaar geleden kwamen geboorten naar verhouding het meest voor onder Turkse tieners, maar sindsdien is dit niveau ruim gehalveerd. In minder sterke mate is ook het, aanvankelijk veel lagere, vruchtbaarheidscijfer van Marokkaanse meisjes gedaald. Bij de Surinaamse en 'overig niet-westerse' meisjes is sinds 2001 sprake van een daling, terwijl de vruchtbaarheid van Antilliaanse meisjes nog steeds het hoogst is. Hun vruchtbaarheid ligt overigens zelfs nog onder het gemiddelde Amerikaanse niveau. Om een beter beeld te krijgen van de ontwikkelingen is het noodzakelijk om deze cijfers per herkomstgroep verder uit te splitsen naar leeftijd en generatie.

Turkse meisjes

Het vruchtbaarheidscijfer van Turkse meisjes blijkt vooral te zijn gedaald door de forse daling van het aantal geboorten onder Turkse vrouwen die zelf in Turkije zijn geboren en betrekkelijk recent naar Nederland zijn gekomen (de 'eerste generatie'). In deze subgroep lag het geboortecijfer

Figuur 2. Aantal geboorten per 1.000 meisjes van 15-19 jaar, naar herkomst, Nederland, 1996-2004

voor vrouwen jonger dan 20 jaar in 1997 op maar liefst 84 per 1.000. In 2004 was dit 41 per 1.000 (figuur 3). Anders dan in de Caraïbische herkomstsgroepen gaat het hierbij overwegend om geplande zwangerschappen van vrouwen die zeer jong zijn getrouwd en betreft de daling vooral uitstel van het eerste kind.

De forse daling onder Turkse meisjes hangt samen met het feit dat verreweg de meeste tienermoeders bij de geboorte van hun eerste kind 19 jaar zijn. De recent toegenomen leeftijd waarop Turkse vrouwen hun eerste kind krijgen heeft dan ook veel effect gehad op de vruchtbaarheidscijfers van Turkse tieners. De forse daling van het vruchtbaarheidscijfer in deze groep kan echter niet worden toegeschreven aan hun *huwelijksleeftijd*, aangezien deze in de afgelopen jaren maar weinig is veranderd. Andere factoren dan uitstel van relatievorming hebben dus een belangrijker rol gespeeld in de daling van de tienervruchtbaarheid onder Turken.

Marokkaanse meisjes

Marokkaanse en Turkse meisjes vertonen in dit opzicht veel gelijkenis. Vooral in de afgelopen paar jaar is het aantal tienermoeders onder Marokkaanse meisjes gedaald. Ook in deze groep worden de kinderen merendeels geboren in een gezin waarin ook een vader aanwezig is. Driekwart van de Marokkaanse en Turkse meisjes is bij de geboorte gehuwd. De grote meerderheid

demodata

Half augustus bezocht de Paus de Wereld Jongereindagen in Keulen. Hoeveel van de 1,1 miljard Katholieken hebben gekeken naar de rechtstreekse beelden is uiteraard niet bekend en het is ook de vraag of ze het allemaal hebben kunnen aanschouwen. Immers, 70 procent van hen leeft in de Derde Wereld en dat percentage zal de komende tijd alleen maar toenemen. De Katholieke bevolking zal de komende 45 jaar groeien met 146 procent in Afrika, 63 procent in Azië, 44 procent in Oceanië, 42 procent in Latijns Amerika en het Caraïbisch Gebied en 38 procent in Noord-Amerika. In Europa treedt naar verwachting een daling op met zes procent. Over de hele wereld gerekend zal de omvang van de Katholieke bevolking stijgen met 46 procent. Van de bijna 500 miljoen nieuwe Katholieken die in de periode tot 2050 tot de Kerk zullen toetreden zal de overgrote meerderheid wonen in landen als de Democratische Republiek Congo en Nigeria. Aan de andere kant zullen traditioneel katholieke landen als Polen en Italië het aantal Katholieken zien dalen. Nu is 83 procent van de bevolking van Latijns Amerika en het Caraïbisch Gebied katholiek, in Europa 36, in Oceanië 27, in Noord-Amerika 25, in Afrika 18 en in Azië 4 procent (Population Reference Bureau).

Figuur 3. Aantal geboorten per 1.000 meisjes van 15-19 jaar, naar herkomst en generatie, 2004

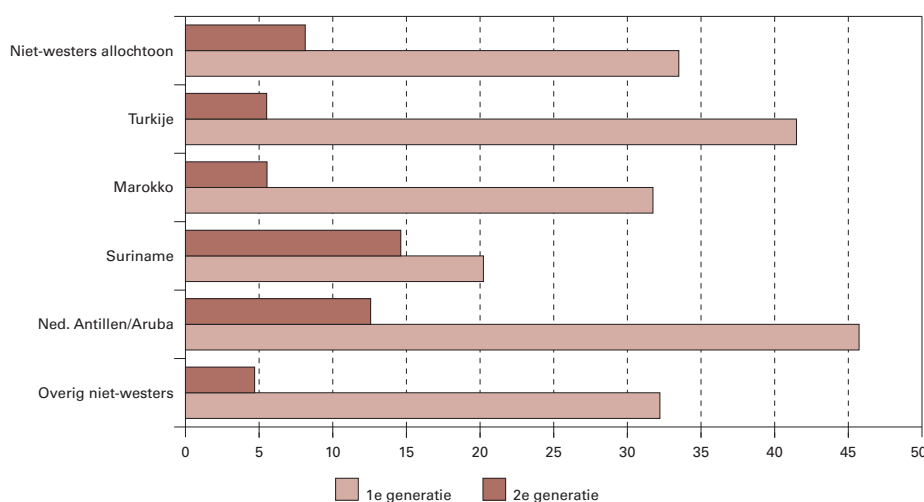

Foto: ANP/Ralf Bergman. Mats Jonsson was 13 en zijn vriendin Veronica Soderholm 15 toen hun kind werd geboren. Mats is daarmee de jongste vader van Zweden.

gezegde van toepassing is: "Er zijn vele vaders, maar een mens heeft maar één moeder".

Autochtone meisjes

De meest recente ontwikkelingen, sinds 2003, laten gelukkig ook onder autochtone jongeren weer dalende cijfers zien. Uit een combinatie van geboorte- en abortuscijfers blijkt bovendien dat deze gunstige ontwikkeling grotendeels het gevolg is van betere preventie. Welke factoren daarin de belangrijkste rol spelen, kan op basis van de beschikbare gegevens niet met zekerheid worden vastgesteld. Tal van maatschappelijke processen hebben zich immers gelijktijdig voorgedaan. Gezien de groei van het aantal tienergeboorten in tijden waarin er weinig belangstelling bestaat voor deze problematiek is het echter wel duidelijk dat goede, brede seksuele en relationele vorming effect heeft. Daarbij moet ervoor worden gewaakt om tienerzwangerschappen uitsluitend als 'allochtoon probleem' te beschouwen. Het vruchtbaarheidsniveau van autochtone meisjes is weliswaar relatief laag, maar door hun veel grotere aantal is wel bijna de helft van alle tienermoeders autochtoon. Omdat het een veel minder 'herkenbare' groep betreft, zijn deze autochtone jongeren moeilijker bereikbaar dan de meeste allochtone groepen, die bovendien voor dit doel vaak eigen organisaties hebben.

Verdere sterke daling onwaarschijnlijk

Ook als de recente gunstige trend onder allochtonen in de komende jaren aanhoudt, is op korte termijn geen sterke daling van het jaarlijks aantal jonge moeders meer te verwachten. Reden hiervan is enerzijds de aanstaande groei van de 'risicobevolking', het aantal meisjes van 15 tot 20 jaar. Hun aantal zal tussen 2005 en 2010 met 18.000 toenemen. Anderzijds zal de forse groei van het aandeel niet-westers allochtone meisjes een grote rol spelen. Die compenseert grotendeels het neerwaartse effect van de vruchtbaarheidsdaling in deze leeftijdsklassen. In figuur 4 is de toekomstige ontwikkeling van het aantal tienergeboorten doorgerekend, met drie sterk verschillende aannames. Wordt uitgegaan van een in alle groepen, inclusief de autochtonen, afnemende tienervruchtbaarheid, dan zal het aantal tienergeboorten ook aan het eind van het huidige decennium nog niet beneden de 3.000 per jaar liggen. Daarbij wordt verondersteld dat de vruchtbaarheid van autochtone meisjes tot 2020 weer zal dalen naar de in 1996 gemeten laagste waarde (bijna drie geboorten per 1.000 meisjes) en dat de vruchtbaarheid van zowel eerste als tweede generatie niet-westers allochtone meisjes in alle herkomstgroeperingen zal halveren. Verrassend is, op het eerste gezicht, het vrijwel constante aantal tienergeboorten bij gelijkblijvende vruchtbaarheidscijfers. De risicobevolking, en in het bijzonder het aantal niet-westers allochtone jongeren, neemt in de komende jaren immers toe. De verhouding tussen de eerste en de tweede generatie zal echter sterk verschuiven ten gunste van de tweede generatie, die een aanzienlijk lagere vruchtbaarheid heeft. De verwachte verandering in de aandelen van de eerste en tweede generatie in de allochtone populatie verklaart ook waarom het meest sombere scenario, een stijging

demodata

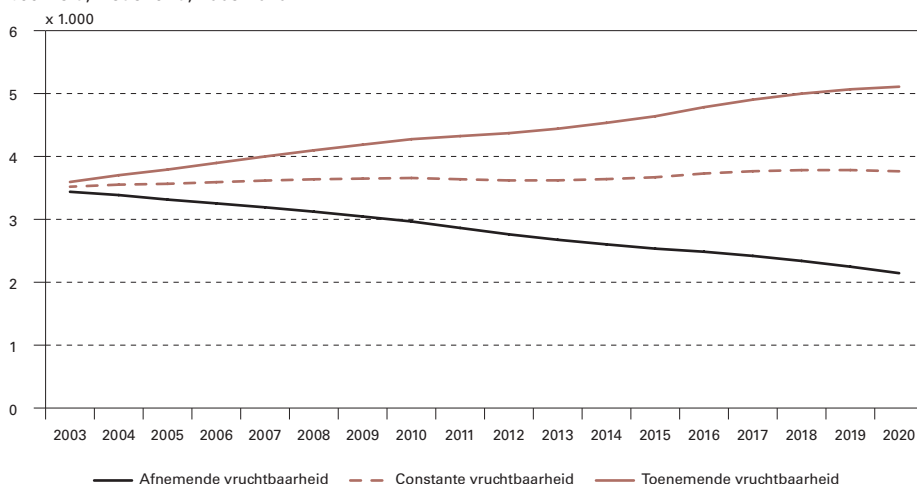
Het aantal verstandelijk gehandicapten (IQ onder de 80) blijft de komende 15 jaar rond de 112.000 liggen. Het aandeel 50-plussers onder hen zal door de vergrijzing stijgen van 16.000 (15 procent) in 2002 tot 26.000 (25 procent) in 2020. Het aantal nieuwe zorgvragers in de verstandelijk gehandicaptenzorg steeg van 7.000 in 1998 tot 15.000 in 2003. Dit was onder meer het gevolg van toelating van zwakbegaafden (IQ tussen 80 en 90) en de toestroom van cliënten uit de jeugdzorg en de GGZ. Drie op de vier nieuwe indicaties heeft betrekking op jongeren. Zonder instroom van zwakbegaafden zal het aantal cliënten de komende 15 jaar rond de 85.000 blijven liggen. Worden zwakbegaafden tot dit zorgaanbod toegelaten, dan kan dit aantal oplopen tot boven de 100.000. De groeiende zorgvraag van licht verstandelijk gehandicapte jongeren heeft geleid tot een stijging van de vraag naar begeleiding, kort verblijf en onderzoek met verblijf (Sociaal en Cultureel Planbureau).

behoort bovendien tot de eerste generatie. Het tienergeboortecijfer van de Marokkaanse en Turkse tweede generatie lag in 2004 met 5,5 promille niet meer ver boven dat van autochtonen (3,9 promille). Ook in een ander opzicht lijkt de Marokkaanse (en Turkse) tweede generatie het 'voorbeeld' van de autochtone jongeren te volgen: zij zijn beduidend minder vaak gehuwd dan de eerste generatie.

Surinaamse en Antilliaanse meisjes

Waar het onder Turken en Marokkanen doorgaans gaat om 'huwelijksvruchtbaarheid' op jonge leeftijd en er veelal geen sprake is van een (leeftijdsgelateerde) sociale problematiek, is het beeld onder Surinaamse en vooral Antilliaanse jongeren sterk verschillend. Laatstgenoemden zijn gemiddeld jonger en veel vaker alleenstaand, en ook in de tweede generatie zijn hun geboortecijfers relatief hoog. Bijna drie op de tien Antilliaanse en Surinaamse tienermoeders zijn bij de geboorte 17 jaar of jonger. Doorgaans draaien meisjes van Caraïbische herkomst uiteindelijk zelf op voor de verzorging en opvoeding van hun kinderen, een omstandigheid waarop een Antilliaans

Figuur 4. Ontwikkeling jaarlijks aantal tienergeboorten bij afnemende, constante en toenemende vruchtbaarheid, Nederland, 2003-2020

van de autochtone vruchtbaarheid en een gelijkblijvend hoge allochtone vruchtbaarheid, niet zal leiden tot een dramatische groei van het jaarlijks aantal tienergeboorten. Bij dit scenario is uitgegaan van een hernieuwde opwaartse trend onder autochtone meisjes en een beëindiging van de neerwaartse trend onder allochtone meisjes. Het aandeel van de autochtone meisjes zou in dit geval toenemen tot 54 procent in 2020.

Uit deze doorrekening van verschillende toekomstige ontwikkelingen blijkt duidelijk dat het niet aannemelijk is dat het jaarlijks aantal tienergeboorten in de komende jaren onder de 3.000 zal zakken. Ondanks de gunstige ontwikkelingen die zich tot medio jaren negentig voordeden, en sinds kort weer voordoen, zullen tienermoeders dan ook de aandacht van beleidsmakers blijven vragen.

LITERATUUR

- Garssen, J. (2003), Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen. *Bevolkingstrends* 52(1), pp. 13-22.
- Garssen, J. en W. Schilthuis (2004), Lessen in liefde. Voorlichting in de klas lijkt effectief. *G, Vakblad over Gezondheid en Maatschappij* 4(3), pp. 28-29.
- Santow G. en M. Bracher (1999), Explaining trends in teenage childbearing in Sweden. *Studies in Family Planning* 30(3), pp. 169-182.
- Schalet, A. (2004), Must we fear adolescent sexuality? *Medscape General Medicine* 6(4).

Drs. J. Garssen MSc, Centraal Bureau voor de Statistiek